

Friese badcultuur .TOEN

1850 - 1900

Pionierfase Noordzeebaden & stadsnatuurbaden

De eerste Noordzeebaden

Ontstaansreden: Het alternatief voor zeebaden in Noord- en Zuid Holland. Goedkoper en dichterbij. Het gaat om gezondheid, lifestyle, de uitdaging van het woeste, het overweldigende.

Waar: Noordzezijde van de eilanden. Landschap en natuur: zee, zand en duinen reden voor het ontstaan van de zeebaden.

- Ameland: 1e badhuis 1856.
- Schiermonnikoog: 1865 paviljoen, 1886 badmaatschappij badhotel.
- Vlieland: 1895 strandpaviljoen en muziektent.
- Terschelling: 1916 badpaviljoen met badkoetsjes en strandstoelen

Voor wie en door wie: Predikant Roorda (Ameland) agendeert badgelegenheden voor de regionale elite, dichterbij en betaalbaarder dan verre bestemmingen. Het landschap en natuur als decor. 'Hier heerscht eenvoud'. Alle zeebaden op de Waddeneilanden zijn burgerinitiatieven die leiden tot exploitatiemaatschappijen en/of badcommissies, die de ontwikkeling van voorzieningen op zich nemen en de eilanden onder de aandacht brengen.

Verschijningsvorm: Van demontabele paviljoens tot vaste badhotels, puntvormige ontwikkelingen in de duinen en op de duinrand

Opvallend: Infrastructuur, bereikbaarheid en natuurlijke dynamiek zijn de grote struikelblokken om tot bloei te komen: De natuur zelf zorgt voor verrassingen zoals het wegslaan van de badhotels op Schiermonnikoog (1923), Ameland (1917 storm, 1953 Watersnoodramp en 1971 duinafslag).

De eerste stadnatuurbaden

Ontstaansreden: Badhuizen, gecombineerd met zwemscholen in stadswater. Hier komen veilig leren zwemmen en hygiene bijeen.

Waar:

- Leeuwarden Stadsgracht 1851
- Sneek Spoordok 1887
- Heerenveen Oranjewoud 1883

Voor wie en door wie:

- Leeuwarden: Sociëteit "Zwem- en Badlust", het werd door diverse partijen gerund en was ook de zwemgelegenheid voor de Leeuwarder Zwemvereniging "Claudius Civilis".
- Sneek: N.V. Sneeker Zweminrichting, voor de inwoners en gebruikt voor zwemlessen door de gymnastiekclub.
- Heerenveen: Vereniging tot instandhouding der bad- en Zweminrichting Heerenveen (later Oranjewoud), wil voorzien in een geschikte gelegenheid tot baden en zwemmen en voor het geven van zwemondericht 'voor personen van beider kunne'.

Verschijningsvorm: Gebouwde zwemgelegenheid met paviljoen, kleedhokjes en vlonder aan het open water. Het badhuis bestaat uit eenvoudige cellen voor stortbaden of badkuip en kleedruimte.

Opvallend Leeuwarden 1897: zwemmen gestaakt door watervervuiling in verband met rioolafvoer, de zestien kleedkamertjes worden acht badcellen voor spreibaden.

1900 - 1925

Opbouwfase Noordzeebaden en stadnatuurbaden. Pionierfase Zuiderzee- en Waddenbaden.

Opbouwfase Noordzeebaden

Vlieland en Terschelling ontwikkelen zeebadlocaties, laat in verband met slechte logistieke verbindingen.

De eerste Waddenbaden en Zuiderzeebaden

Ontstaansreden:

- Zuiderzee: Hygiëne, Gezondheid, lifestyle. Medisch zeebad in/bij de kuststeden.
- Waddenbaden: Vooral gezelligheid, elkaar ontmoeten.

Waar:

- Harlingen 1910 - medisch zeebad met voorzieningen onder toezicht
- Lemmer 1913 - medisch zeebad met voorzieningen onder toezicht
- Hindeloopen 1912-1913 - medisch zeebad, bouw paviljoen, pier met badhokjes

Voor wie en door wie: Burgerinitiatieven door particulieren: ondernemers, verenigingen, zwemclubs. Lokale artsen. Bijvoorbeeld: Arts G. Bouma (uit Sneek), die het initiatief neemt in Hindeloopen.

Verschijningsvorm: Van eenvoudige houten keten tot royale dijkpaviljoens met kleedhokjes.

Opbouwfase stadnatuurbaden

Wat speelt er:

De watervervuiling is nog niet overal even ernstig, want terwijl Leeuwarden rond 1904 zijn zwemlocatie naar buiten verplaatst opent Bolsward in 1923 een openlucht zwemgelegenheid, deze staat in directe verbinding met de Sneekervaart. Het belang van een goede hygiëne neemt toe:

- Uitbreiding van het aantal badhuizen in de bebouwde kom.
- 1902: Oprichting Nederlandsche Vereniging voor Volks- en Schoolbaden.
- 1913 Woningvoorschriften: closet en spoelbak.

Eerste natuurbad

Ontstaanreden:

De vervuiling van het stadswater in Leeuwarden maakt zwemmen in open stadswater onmogelijk.

Waar: Groote Wielen 1904

Voor wie en door wie: De zwemvereniging Claudius Civilis heeft grote dwang uitgeoefend om voor de Leeuwardenaren en haar leden de zwemvoorziening aan de Groote Wielen te realiseren.

Verschijningsvorm: Natuurbad (met toezicht), paviljoen verhuur zeil- en roeiboten, zwem en zeilwedstrijden.

1925 - 1945

Ontwikkeling en verval noordzeebaden. Opkomst en verdwijnen Wadden- en Zuiderzeebaden. Pionierfase natuurbaden en openluchtbaden.

Ontwikkeling en verval Noordzeebaden

Wat speelt er:

In eerste instantie begint deze fase als ontwikkelingsfase voor de noordzeebaden. De natuur havent de eilanden, maar de ontwikkeling zet gestaag door. De tweede wereldoorlog heeft grote gevolgen voor de zeebadcultuur. Badlocaties op de eilanden worden in WOII 'Sperrgebied', er vindt op veel locaties afbraak plaats van badbebouwing.

Waar: Terschelling ontwikkelt meerdere paviljoens en een paviljoenhotel, deze verdwijnen op last van bezetter in WOII, net als veel andere badgebouwen op andere locaties op de Waddeneilanden.

Ontwikkeling en verval Waddenbaden en verandering Zuiderzeebaden in IJsselmeerbaden

Wat speelt er:

Opkomst en neergang badlocaties Friese Waddenkust (slib, algengroei). Zuiderzee wordt door aanleg Afsluitdijk IJsselmeer. Zuiderzeelocaties worden IJsselmeerlocaties. Door aanslibben van zandbanken ontstaan mogelijkheden voor Makkum, Workum, Oudemirdum. Sommige locaties goed bezocht tijdens de Tweede Wereldoorlog.

Waar: Zuiderzeebaden worden IJsselmeerbaden:

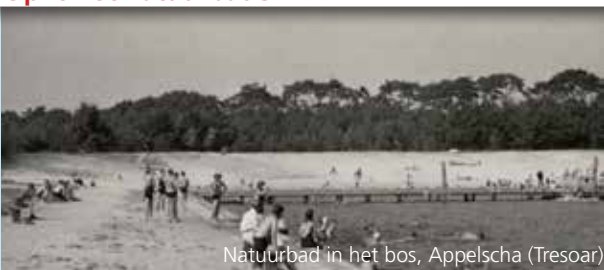
- Lemmer: locatie verdwijnt door inpoldering NOP
- Hindeloopen: exploitatie draait met vallen en opstaan
- Door aanslibben van zandbanken ontstaan mogelijkheden voor Makkum, Workum, Oudemirdum.

Waddenbaden:

- Harlingen: verschillende paviljoens voor gewone burger en goeode burgerij
- Ternaard, 1935 met beschoeiing, zwemmers en kijkers
- St. Jacobiparochie / Oude Bildtdijk 1927

Opvallend De opheffing van waddenbaden vindt plaats in dezelfde periode: Harlingen II, Westhoek/St. Jacobiparochie, Ternaard, Oosterbierum.

Opkomst natuurbaden

Wat speelt er:

De watertoestand van open water is in de steden en dorpen te slecht. Het stadsnatuurbad verdwijnt. Invoering vak gymnastiek in 30-er jaren, incl. zwemmen. Functie natuurbad: veilig leren zwemmen en sportbeoefening, tevens: aangenaam verpozen, wedstrijdfaciliteiten, toezicht.

- 1920 bouwverordening: spoelreservoirs en toiletputten
- 1932 elk nieuwbouwhuis bad- of douchegelegenheid als in de buurt badinrichting ontbreekt.

Waar: Vele locaties op de veen- en zandgronden.Akkrum, Appelscha, balk, Beesterzwaag, Bolsward, De Blesse, Gorredijk, Donkerbroek, Drachten, Gorredijk, Gytserk, Harlingen, Hemrik, Leeuwarden, Nijeholtpade, Oldeboorn,Oranjewoud, Oudehaske, Rottevalle, Sneek, Stiens, Tietjerk, Tjeukemeer. Grote Wielen uitbreiding in 1934 - groter paviljoen met verdieping en parkeerterrein. Kleine Wielen: 1933 'theehuis met zweminrichting'.

Voor wie en door wie: VVV/middenstand, Verenigingen, werkverschaffingsprojecten voor werkelozen en 'ontwikkelingscursus voor jeugdige werkelozen'.

Verschijningsvorm: Veelal eenvoudige voorzieningen: kleedhokjes, vlonder, afbakening in het water. Natuurlijke water met natuurlijke wanden en bodem.

Opkomst openluchtzwembaden

Ontstaansreden: De watertoestand van open water is in de steden en dorpen te slecht. Invoering vak gymnastiek in 30-er jaren, incl. zwemmen. Veilig leren zwemmen en sportbeoefening, tevens: wedstrijdfaciliteiten, toezicht.

Waar: Eerste gebouwde openluchtzwembaden: Dokkum, Drachten, Gorredijk en Huizum.

Voor wie en door wie: Werkverschaffingsprojecten voor werkelozen en 'ontwikkelingscursus voor jeugdige werkelozen'.

Verschijningsvorm: Openluchtbaden: betonbassins, sanitair/kleedhokjes, functionele architectuur, orthogonale opzet ongeacht het landschap.

1945 - 1975

Wederopbouw van de noordzeebaden, het verdwijnen van natuurbaden, de opbouwfase van de stedelijke openluchtzwembaden.

Wederopbouw Noordzeebaden

Wat speelt er:

De eilanden groeien in populariteit bij de gegoede klasse en de massa. Het aantal West Duitse gasten neemt toe door het sluiten van de grenzen met Oost-Duitsland.

Waar: Op alle Waddeneilanden groeit de toeristenstroom en daarmee de voorzieningen en worden (bad)hotel complexen verder de duinen in geplaatst. Op Vlieland groeien de tentenkampen/kampeerterreinen het snelst.

Voor wie en door wie: De eilanden groeien in populariteit bij de gegoede klasse en de massa. De hotels en pensions doen goede zaken. De toestroom van de massa vraagt om een andere invulling van het aanbod dan voorheen, functioneler en eenvoudiger.

Verschijningsvorm: De groeiende vraag naar logiesgelegenheid leidt tot grotere, basale hotelcomplexen, uitbreiding van de parken met zomerhuisjes en kampeermogelijkheden.

Opvallend Op Vlieland groeien de tentenkampen/kampeerterreinen het snelst.

Vershil in ontwikkeling IJsselmeer- en Waddenbaden

Wat speelt er: Enkele baden groeien sneller dan andere.

Waar: Toename bovenlokale betekenis: Makkum en Workum ontwikkelen nieuwe stranden en recreatievoorzieningen op nieuw land in het IJsselmeer. Lokale betekenis: Molkwerum, Hindeloopen, Staveren, Lemmer, Oudemirdum, Hege Gerzen. Nieuw: Hege Gerzen. Teruggang: Harlingen

Voor wie en door wie: Workum en Makkum bedienen een (inter) nationaal publiek. De andere locaties een regionaal en lokaal publiek.

Verschijningsvorm: Makkum strand met badpaviljoen en later ook een camping en een recreatiepark. Workum, strand, camping, haven en een recreatiepark. Overige locaties: paviljoens.

Natuurbad verdwijnt

Wat speelt er:

Groeiende waterverontreiniging, opkomst industrialisatie, zwemverboden in open water worden uitgevaardigd. De inspectie keurt de baden af. Daarnaast worden ze afgebroken omwille van het materiaal of hebben afgedaan.

Waar: Appelscha, Nijbeets en Stiens passen hun natuurbaden aan en worden een openluchtbad. Het merendeel van de natuurbaden verdwijnt. Uitzondering vormen Jubbega, Tijnje en Hemrik, deze drie baden zijn tot vandaag (2017) natuurbad. Groote Wielen: 1962 zwemverbod, wel bootjeveren.

Voor wie en door wie: De inspectie en overheden besluiten tot sluiting.

Verschijningsvorm: Paviljoens met kleedhokjes, vlonders aan open water en / of bassins van buitenwater. Ze maken gebruik van oppervlaktewater of van diep grondwater en geen van deze inrichtingen beschikt over een goede zuiveringsinstallatie.

Opbouwfase stedelijke openluchtzwembaden

Ontstaansreden:

De natuurbaden, voor zover deze er nog zijn, worden door de strengere eisen gedwongen om betonnen bassins aan te leggen en openluchtzwembaden te worden. Functie: Sport, recreatief, veilig leren zwemmen. Daarnaast is er een nieuwe golf openluchtbaden nabij stedelijke uitbreidingslocaties ivm. schoolzwemmen, In 1963 telt Fryslân, 22 openluchtzwembaden en één overdekt zwembad.

Waar: Natuurbaden Appelscha, Bolsward, Nij Beets en Stiens worden gedwongen openluchtzwembaden. Terschelling, Ameland en Schiermonnikoog krijgen openluchtzwembad. Kleine Wielen: 'sport en natuurbad, één groot complex, restaurant met ruime terrassen, het is een lido zoals zelfs in het buitenland nog niet geboden wordt' (reklamefolder!) dat is nog de variant vóór het groene ster project.

Voor wie en door wie: Inspectie en overheden

Verschijningsvorm: Tot jaren vijftig / zestig natuurlijk verwarmd. Vanaf de jaren zestig beheersbaar verwarmd en controleerbaar. Vigerende architectuuropvatting in combinatie met lage budgetten leidt tot herkenbare typologie met functionele orthogonale gebouwen en bassins.

Opvallend Uitvoering als werkverschaffingsprojecten om voor subsidie in aanmerking te komen.

1975 - 1995

Doorontwikkeling van de zeebaden. Nieuwe vormen van openlucht zwemgelegenheden. Multifunctionele zwembaden en ontwikkeling zwem- en surfstranden, eerste Friese boulevard

Doorontwikkeling zeebaden

Wat speelt er:

Continue toeristenstroom. Beddenhuishouding stijgt niet. Weinig ontwikkeling qua voorzieningen en bebouwing in deze periode. De zon- en strandvakanties groeien in populariteit. En avontuurlijker sporten en outdoor activiteiten komen op, zoals bijvoorbeeld strandzeilen en vliegeren.

Waar: Alle Waddeneilanden.

Voor wie en door wie: (internationale) toerist gesteld op rust, door gemeenten en lokale middenstand en commerciële partijen.

Vershil in ontwikkeling IJsselmeerbaden groeit

Wat speelt er: Verschillen tussen de badlocaties nemen toe. In de grotere kernen ontwikkelt de recreatie naast andere stedelijke functies, zoals de bedrijvigheid in Makkum, Workum en Lemmer. Hier ontkom je niet aan het zicht op bedrijventerreinen op weg naar of vanaf het strand. Andere locaties blijven kleinschalig, zoals de Hege Gerzen en Molkwerum.

Waar:

- Workum, Hindeloopen, Makkum: ruimte strand- en recreatieontwikkelingen aan de IJsselmeerkant van de dijk.
- Molkwerum: kleinschalige recreatievoorzieningen in het binnenland
- Hege Gerzen: lokaal/regionaal strand op de keilemrug
- Lemmer: begin jaren zeventig nieuwe locatie strand en badpaviljoen tegen de oude zeedijk, inclusief parkeerterrein.
- Staveren: lokaal strand bij de stad
- Oudemirdum: kleinschalig strand en paviljoen.

Voor wie en door wie: Workum en hindeloopen pakken grootst uit, (inter) nationaal georiënteerd, overige locaties richten zich vooral op bedienen van regionale en lokale bevolking. Veel locaties gaan over in commerciële handen

Verschijningsvorm: Verschilt van eenvoudige stranden en paviljoens tot grootschalige stranden, met veel recreatievoorzieningen. Makkum legt een boulevard en pier aan.

Veel openluchtzwembaden sluiten

Wat speelt er:

Veel openluchtzwembaden sluiten of transformeren tot overdekt bad. De eisen aan de veiligheid en hygiëne van de zwembaden (Verdere aanscherping van de wettelijke eisen voor de kwaliteit zwemwater, capaciteit circulatiepompen, reiniging zwemwater en filters, kledacommodatie, ventilatie desinfecteren, materiaalgebruik voor de bassins) plaatst gemeenten voor steeds grotere problemen. De inkomsten wegen niet op tegen de kosten voor het openhouden van een verwarmd, gezuiverd zwembad in de openlucht met onzekere weersomstandigheden.

Waar: Het aantal openluchtzwembaden neemt af door verdere verhoging van eisen (1984): sluiting en sloophamer begin 90-er jaren o.a. Veenwouden, Dokkum, Franeker, Heerenveen, Oranjewoud, St. Annaparochie, Kleine Wielen, Stiens, Oostervolde, Bolsward, Sneek, Wolvega. Een aantal openluchtzwembaden gaat in 90-er jaren dicht en later verder als overdekt bad: Burgum, Drachten, West-Terschelling, Joure.

Voor wie en door wie: Gemeenten gaan over tot sluiting van baden. Op meerdere locaties reed het bad door lokale (crowdfundings)acties.

Verschijningsvorm: De orthogonale opzet van de baden blijft. Er wordt 'fun' aan openluchtzwembaden toegevoegd om interesse te houden (glijbaan van Stiens gaat naar Hallum).

Ontstaan van zwemstranden langs de Friese Meren

Wat speelt er: De natuurbadlocaties langs de meren veranderen in zwemstrandjes met beperkte voorzieningen. Zandwinningen voor wegenprojecten leiden in de jaren zestig en zeventig tot zandgaten met zwemstrandjes.

Waar: Zwemstrandjes langs de Friese meren: vele locaties. Zandgaten als zwemstrand: Canadameer Appelscha en Woudfenen Joure.

Voor wie en door wie: Meerdere van deze stranden worden aangewezen door de provincie en beheerd door It Wettefskip.

Verschijningsvorm: Geen of eenvoudige voorzieningen, zoals parkeeruimte, infobord, bankjes, soms een snackkar, zand- en zonstrand, soms een afrastering voor kleine kinderen.

De eerste Surf-zwemstrandjes

Wat speelt er:

De aandacht voor buitensport, bewegen in het landschap en watersport in open water neemt toe, waaronder het surfen.

Waar: Watersport in open water wint aan populariteit. Aanleg zwem- en surfstrandjes in: Tjeukemeer/Ulesprong, Heegermeer/Indijk, Terhorne/Zoute Poel, Tjeukemeer/Rohel en surfsteigers: Oostmahorn, Groote Wielen.

Voor wie en door wie: Samenwerkende Friese partijen stellen een Friesland breed recreatieplan op, met daarin ruimte voor verblijfsrecreatie, waterrecreatie en land- en overrecreatie. Een concrete maatregel is de aanleg van meerdere surf-zwemstrandjes, met 'plankzeilvoorzieningen' door recreatieschap de Marrekrite.

Verschijningsvorm: Strandjes met plankzeilvoorzieningen zoals surfsteigers en grasweides om op te tuigen en zonnen.

Sandra van Assen **Stedenbouw**